

POLSKIE I UKRAIŃSKIE KONCEPCJE BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ W XXI W.

POLISH AND UKRAINIAN CONCEPTS
OF SECURITY AND COOPERATION IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPE IN THE 21ST CENTURY

*Andrzej Wojtaszak**

— ABSTRAKT —

Europa Środkowo-Wschodnia to region znajdujący się w obszarze geopolitycznej rywalizacji mocarstw światowych. Pierwsze idee stworzenia systemu bezpieczeństwa w tej części kontynentu powstały po I wojnie światowej. Należały do nich polska koncepcja Międzymorza (ABC) i ukraińska idea Unii Bałtycko-Czarnomorskiej. Do koncepcji bezpieczeństwa i współpracy w regionie powrócono wraz z przystąpieniem przez Federację Rosyjską do osiągnięcia strefy wpływów z okresu ZSRS. Problemem w relacjach polsko-ukraińskich były i są różnice w strategiach bezpieczeństwa, w określeniu strategicznego partnerstwa oraz w kształcie Kultury Strategicznej obu krajów. Państwa regionu zgłaszały wiele inicjatyw poprawiających bezpieczeństwo regionalne (Trójmorze-TSI, Bukareszteńska Dziewiątka-B9, Trójkąt Lubelski-L3 czy Trójkąt Karpacki). Twórcy wspomnianych koncepcji muszą się liczyć z uwarunkowaniami geopolitycz-

— ABSTRACT —

Central and Eastern Europe is a region located in the context of geopolitical reorganization of the world's wetlands. The first ideas of creating a security system in this part of the continent arose after the First World War. Among them were the Polish concept of "Międzymorze" (Intermarium, aka "ABC Seas") and the Ukrainian idea of the Baltic-Black Sea Union. The concept of security and cooperation in the region was reintroduced with the Russian Federation's accession to the achievement of the influence index from the USSR district. There were also problems in Polish-Ukrainian relations, differences in security strategies, the delineation of the strategic partnership and the formation of the Strategic Culture of the Territories. Countries in the region have announced a number of initiatives to improve regional security (TSI, B9, L3, or Trójkąt Karpacki). The members of the mentioned concepts should be among the geopolitical figures, the

* Uniwersytet Szczeciński, Instytut Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie.

nymi, stanowiskiem NATO i UE i kontestacjami ze strony Rosji.

position of NATO and the EU and contestations on the part of Russia.

Słowa kluczowe: Europa Środkowa i Wschodnia; myśl geopolityczna i geostrategiczna, bezpieczeństwo; NATO; UE

Keywords: Central and Eastern Europe; geopolitical and geostrategic thought; security; NATO; EU

WPROWADZENIE

Idee integracyjne w Europie Środkowej i Wschodniej mają swoją głęboką tradycję historyczną, sięgają czasów dynastii Jagiellonów. Od powstania Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569) istniało państwo, kontrolujące znaczny obszar Europy. Pierwszym krokiem na rzecz budowy federacji narodów była unia hadziacka (1658) (Frantz, 2008). Idea federacji powróciła po utracie przez Rzeczpospolitą niepodległości. Po powstaniu listopadowym koncepcję utworzenia federacji (Ligi Europejskiej) zaproponował książę Adam Jerzy Czartoryski (Jurowska, 2018). Koncepcje nawiązujące do Rzeczypospolitej trzech narodów powróciły m.in. w okresie powstania styczniowego w 1863 r.

Pomysły utworzenia sojuszu bezpieczeństwa w tej części Europy powracały przez cały okres międzywojenny, zarówno w środowiskach polskich, jak i ukraińskich. Podobna sytuacja miała miejsce po rozpadzie Związku Sowieckiego (1991). Na obszarach posowieckich niepodległość odzyskały państwa będące poprzednio pod kontrolą Moskwy. Część z tych państw znalazła się w strukturach instytucji demokratycznego Zachodu (NATO, UE). Pozostałe, nie należące do wspomnianych sojuszy państwa, znajdujące się w tzw. „szarej strefie”, uciekając przed rosyjskim imperializmem, do wspomnianych struktur pretendują (Ukraina, Gruzja i Mołdawia). Część z państw posowieckich należy do organizacji gospodarczych i politycznych, znajdujących się pod kontrolą Moskwy, czy jest bezpośrednio podporządkowana Kremlowi (Białoruś). Działania przeciwko Gruzji czy Ukrainie (2008, 2014) potwierdziły dążenia Federacji Rosyjskiej do przywrócenia strefy wpływów sprzed upadku Związku Radzieckiego. Dla Putina rozpad Związku Sowieckiego to: „nie tylko największa katastrofa geopolityczna XX w., ale również prawdziwym dramatem dla Rosjan” (Rossiyskaya Federatsiya. Prezident Rossii, 2005).

Celem prezentowanego artykułu jest przedstawienie roli Europy Środkowej i Wschodniej w kontekście nowych propozycji bezpieczeństwa i współpracy w regionie w XXI w. Szczególne znaczenie mają polskie i ukraińskie rozwią-

zania o charakterze politycznym, gospodarczym i militarnym, nawiązujące do koncepcji historycznych, prowadzące do stopniowego zbliżenia pomiędzy obu państwami¹.

METODOLOGIA

W przedstawionej analizie zastosowano teorię neorealizmu (Czaputowicz, 2015). Jak wszystkie mocarstwa, również Moskwa podejmuje działania oparte na zasadzie „potęgi”, rozumianej jako: „zdolności państwa do użycia swych materialnych i niematerialnych zasobów w sposób, w który wpływają na zachowanie innych państw” (Stoessinger, 1969; Sviridenko, Orzechowski, 2021). Konsekwencją funkcjonowania tej zasady jest stosowanie odpowiednich instrumentów oddziaływania *soft power* i *hard power* oraz *smart power*. Żadne z mocarstw nie realizuje polityki w oparciu o jeden z wymienionych instrumentów, stosując je często wymiennie. Dominującym instrumentem stosowanym przez Federację Rosyjską jest *hard power*, a działania UE są bardziej związane z *soft* i *smart power*, do czego przekonują się Amerykanie (CSIS, 2007; Nye, 2007). W przypadku relacji UE z państwami Europy Wschodniej mamy do czynienia z procesem europeizacji *at extra* i tworzeniem w międzynarodowym otoczeniu UE tzw. kręgów koncentrycznych (Ruszkowski, 2010).

Na temat współczesnych koncepcji bezpieczeństwa i współpracy w tej części Europy pisali m.in.: Marek J. Chodakiewicz (2021), Mykola Doroshko i Iuriiia Tsyryfa (2021), Paweł Kowal, Agnieszka Orzelska-Stączek (2019), Ostap Kushnir (2021), Jonathan H. Levy (2007), Oleksander Sevchenko (2020), Adam Starzyk i Natalia Tomaszewska (2017), Tomasz Stępniewski (2018), Andreas Umland (2016), Oksana Voytyuk (2019), i inni. Powstały także ważne prace zbiorowe pod redakcją Marka Pietrasia, Markjana Malskyjego i Beaty Surmacz (2016); Walentego Baluka, Jurija Makara i Mykoły Doroszko (2021) oraz numer tematyczny: *Polska-Ukraina: partnerstwo i historia*. „Stosunków Międzynarodowych” (2018, nr 1).

W artykule sięgnięto do metod analizy historycznej i porównawczej, umożliwiających odniesienie się do wcześniejszych koncepcji strategicznych, oraz ocenę współczesnych realiów powstania sojuszu – grupy państw na styku UE/NATO i Europy Wschodniej. Postawiono pytania badawcze, dotyczące:

¹ Pracę nad artykułem zakończono 25 stycznia 2022 r.

1. Wpływu historycznych idei bezpieczeństwa i współpracy w tej części kontynentu europejskiego na współczesne próby stworzenia sojuszy polityczno-militarnych.
2. Różnic w strategiach bezpieczeństwa Polski i Ukrainy oraz odmiennego kształtu Kultury Strategicznej obu państw i ich wpływu na wzajemne relacje, a szczególnie określenie strategicznego partnerstwa.
3. Znaczenia uwarunkowań międzynarodowych dotyczących przynależności państw (Europa Środkowa) do NATO i UE, dla kierunków podejmowanych działań dotyczących polityki bezpieczeństwa?
4. Znaczenia wzrostu zagrożeń ze strony Federacji Rosyjskiej wobec państw należących do strefy wpływów sowieckich przed upadkiem Związku Sowieckiego.

Odpowiedzi na stawiane pytania pozwolą na określenie realności realizacji nowych koncepcji bezpieczeństwa i współpracy, preferowanych przez środowiska polityczne w Europie Środkowej i Wschodniej.

Autor stawia tezę, że współczesne polskie i ukraińskie koncepcje bezpieczeństwa i współpracy muszą brać pod uwagę realia polityczne, wzrost zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej oraz stanowisko NATO i UE. Tworzenie inicjatyw regionalnych w tej części kontynentu może przyczynić się do rozwoju koncepcji bezpieczeństwa oraz być związane z perspektywą przynależności państw Europy Wschodniej do UE czy (co jest mniej prawdopodobne) NATO.

HISTORYCZNE KONCEPCJE BEZPIECZEŃSTWA W REGIONIE

W drugiej dekadzie XX stulecia grupa polityków skupiona wokół Józefa Piłsudskiego poparła rozwiązanie federacyjne, którego celem było utworzenie na ziemiach kresowych przestrzeni buforowej, federacji państw pomiędzy Polską i Rosją. Koncepcja ta doprowadziła do zbliżenia polsko-ukraińskiego (Ukraińska Republika Ludowa) i podpisania umowy politycznej (umowa warszawska) i konwencji wojskowej – kwiecień 1920 r. (Matwijkeno, Doroszko, 2021). Końcem szans realizacji tych idei była decyzja dotycząca ustaleń pokojowych w Rydze w 18 marca 1921 r., po wojnie polsko-sowieckiej (Nałęcz, 2019). Współpraca Józefa Piłsudskiego z Symonem Petlurą była pierwszym działaniem strategicznym obu państw, skierowanym przeciwko odbudowie „Wielkiej Rosji”. Ważnym przykładem inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa była koncepcja Międzymorza. Oskar Halecki, definiując pojęcie Międzymorza, utożsamiał je z Europą Środ-

kowo-Wschodnią (Polska oraz Europa naddunajska i bałtycka) (Halecki, 2000). Ta powstała w latach dwudziestych XX w. inicjatywa miała obejmować obszar państw pomiędzy Adriatykiem, Morzem Bałtycki i Morzem Czarnym (stąd nazwa ABC). Zakładano utworzenie wspólnego bloku polityczno-militarnego pod egidą Polski, zwróconego przeciwko dążeniom ZSRS i Niemiec (Kowal, Orzelska-Stączek, 2019). Sama koncepcja zakończyła się niepowodzeniem, a państwa regionu nie uznawały Polski za wystarczającą przeciwwagę w stosunku do Niemiec i ówczesnej Rosji (Okulewicz, 2001). Do pomysłu powrócono po śmierci Piłsudskiego. Z dyplomatyczną inicjatywą skierowaną do Węgier i Rumunii oraz Jugosławii (co dawałoby możliwość ewentualnej współpracy z Włochami), wystąpił minister Józef Beck („Trzecia Europa”). Ostatecznie inicjatywa ministra Becka nie przyniosła pożądanego skutku (Kornat, Wołos, 2021).

Do koncepcji Międzymorza nawiązywano w okresie drugiej wojny światowej (tzw. Drugie Międzymorze), a inicjatorem i pomysłodawcą był gen. Władysław Sikorski. Po zakończeniu wojny zakładano powstanie unii państw (Federacja Środkowoeuropejska), ograniczającej współpracę Niemiec i Rosji (Wandycz 1956, Łaptos, 2019). Idee jagiellońskie powróciły po drugiej wojnie światowej na emigracji w kręgu Instytutu Literackiego w Paryżu i paryskiej „Kultury”. Szczególnie istotnymi, obok głoszonej przez Jerzego Giedroycia koncepcji polityki wschodniej, okazały się rozważania Juliusza Mieroszewskiego, nawiązujące do koncepcji federacyjnych Józefa Piłsudskiego. Mieroszewski był twórcą koncepcji obszaru: Ukraina, Litwa, Białoruś (ULB), który jego zdaniem określał charakter relacji polsko-rosyjskich. W przypadku włączenia ULB do Rosji Polska stawała się jej satelitą. Z kolei, gdy Polska dominowała na obszarze ULB, Rosja traciła status imperialny (Mieroszewski, 1976). Idee Międzymorza były wspierane przez polską opozycję antykomunistyczną w 1976 r. (tzw. Trzecie Międzymorze), a głównym inicjatorem powrotu do koncepcji była Konfederacja Polski Niepodległej (Kowal, Orzelska-Stączek, 2019).

Na przełomie XIX i XX w. w ukraińskich kręgach intelektualnych pojawił się spór dotyczący orientacji politycznej. Jednym z inicjatorów koncepcji niepodległego państwa był Mikołaj Michnowski. Zakładał on wielki rozwój terytorialny przyszłej Ukrainy od Karpat do Kaukazu (Eberhardt, 2009). Pierwsze idee federacyjne głosiło Braterstwo Świętych Cyryla i Metodego, Mychajło Czaykowski (Mehmet Sadık Paşa) i Mychajło Drahomanow (Poltorak, 2019). Wśród ukraińskich koncepcji federacyjnych, powstałych po pierwszej wojnie światowej, ważne miejsce zajmuje idea Unii Bałtycko-Czarnomorskiej, autorstwa Mychajło Hruszewskiego. Hruszewski był zwolennikiem geopolitycznego zwrócenia się

Ukrainy w kierunku południowym (Morza Czarne), a swój model państwa oparł na powstaniu federacji, na obszarze od Bałtyku do Morza Czarne (Voytyuk, 2019). Podobną ideę, utworzenia federacji państw położonych na tzw. Pomoście Bałtycko-Czarnomorskim, tj. Ukrainy, Białorusi, Litwy, Łotwy, Estonii i Finlandii, głosił Stefan Rudnicki (Eberhardt, 2009). Najbardziej znaną koncepcję, tzw. Wspólnoty Czarnomorskiej (przeciwstawną do polskiej koncepcji „Międzymorza”), propagował Jurij Łypa (Jerzy Lipa) (Zbruch, 2017). Celem było utworzenie federacji państw położonych geograficznie wokół Morza Czarne i Azowskiego (opartej o układ hydrograficzny rzek: Dniepru, Dniestru, Donu i Kubania). W federacji Łypa widział miejsce dla Ukrainy, Rumunii, Bułgarii, Jugosławii, Grecji, Turcji, Iranu i państw Kaukazu. Wspólnota byłaby w stanie ograniczyć wpływy Rosji i Zachodu (Eberhardt, 2009). W 1940 r. powstała „Doktryna Czarnomorska”, w której Łypa zakładał utworzenie Federacji Bałtycko-Czarnomorskiej, złożonej z Ukraińców, Białorusinów, Polaków i Litwinów, gdzie Ukraina miała być wiodącym czynnikiem, jednoczącym wszystkie państwa (Vasylevych, 2012).

Z perspektywy przeobrażeń, które następują na świecie po upadku Związku Sowieckiego w 1990 r., możemy zaobserwować zmiany w charakterze działań geopolitycznych. W przypadku Polski mogliśmy mówić o jednorodnym kształcie Kultury Strategicznej, nastawionym na przynależność do NATO oraz UE. Od początku lat 90. XX w., nawiązując do idei prometeizmu Józefa Piłsudskiego, Polska wspierała nowe podmioty państwowe, powstające w przestrzeni posowieckiej.

Odmierna sytuacja panowała na Ukrainie, gdzie nie było jednolitego stanowiska dotyczącego kierunków strategii bezpieczeństwa. Odrzucano przynależność do NATO, opowiadając się za niezawisłością i suwerennością państwową (Drzewicki, 2016). Już po odzyskaniu niepodległości przez Ukrainę powstał projekt strefy stabilności, zaproponowany w 1993 r. w Budapeszcie przez prezydenta Ukrainy Leonida Krawczuka. Strefa stabilności między Rosją a NATO miała obejmować: państwa nadbałtyckie, Białoruś, Ukrainę, Polskę, Czechy, Słowację, Węgry, Austrię, Bułgarię i Rumunię.

Uzyskując gwarancje ze strony światowych mocarstw o poszanowaniu niezależności i suwerenności granic, a także zobowiązania Federacji Rosyjskiej do powstrzymania się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej bądź politycznej niezależności, władze Ukrainy zgodziły się na rezygnację z arsenału nuklearnego (A/49/765 – S/1994/1399). W latach 1999 – 2004 dziesięć państw postkomunistycznych stało się członkami NATO, rozpoczął się również proces ich wstępowania do UE.

W przypadku Polski mieliśmy do czynienia z dwiema odrębnymi koncepcjami polityki zagranicznej w regionie. Pierwsza, związana z tzw. „doktryną Sikorskiego” – ministra spraw zagranicznych w rządach PO-PSL, opierała się na zasadzie realizacji wspólnego stanowiska państw należących do UE. Odbierano to jako rezygnację z koncepcji jagiellońskiej na rzecz idei piastowskiej i odejście od polityki realizowanej przez prezydentów Aleksandra Kwaśniewskiego i Lecha Kaczyńskiego w relacjach z Ukrainą. Polska miała być pomostem, a nie przedmurzem w relacjach ze Wschodem (Paruch, 2021).

Druga, realizowana przez rządy PiS, polegała na powrocie do idei jagiellońskiej oraz koncepcji federacyjnej Józefa Piłsudskiego. Wyraźnym sygnałem dla podjęcia wspólnych działań w regionie była obecność w Tbilisi, podczas wojny rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r., przywódców Polski, Łotwy, Litwy, Estonii i Ukrainy, i wezwaniem UE i NATO do zdecydowanych działań przeciwko rosyjskiej agresji. Podczas szczytu Sojuszu Północnoatlantyckiego w Budapeszcie w 2008 r. zapowiedziano przyjęcie do NATO Ukrainy i Gruzji (Bucharest Summit Declaration, 2008). Europa zareagowała inicjatywą (polsko-szwedzka), tzw. projektem Partnerstwa Wschodniego, wzmacniając m.in. aspiracje zwolenników współpracy z krajami postsowieckimi (Cziomer, 2011). W Moskwie odebrano to jako zagrożenie żywotnych interesów Rosji, negującej rozszerzenie NATO i UE na wschód kontynentu (Cohen, 2015). Spotkało się to z negatywną reakcją ze strony Putina. Rosyjski prezydent zagroził, że jeśli NATO zdecyduje się na przyjęcie Ukrainy do Sojuszu, to państwo to może przestać istnieć (Bajor 2014).

Wielkie nadzieje w Polsce wiązano ze zmianami na Ukrainie po „pomarańczowej rewolucji”. Stosunki polsko-ukraińskie uległy jednak osłabieniu, na co wpływ miała: dekompozycja obozu „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie; polityka współpracy z Rosją, prowadzona przez główne mocarstwa UE, z którymi solidaryzował się rząd PO-PSL; wzrostem napięcia wewnętrznego na Ukrainie w dobie Majdanu czy agresją rosyjską na Krymie w i Donbasie (Żurawski *vel* Gajewski 2018). W *Ustawie o podstawach polityki wewnętrznej i zagranicznej Ukrainy* z 2010 r. (*Zakon Ukrayiny pro zasady vnutrishn'oyi polityky Ukrayiny*, 2010), przyjętej za rządów Wiktora Janukowicza, Kijów odchodził od sojuszu z NATO, głosząc pozablokowy status Ukrainy, oraz negowano stowarzyszenie Ukrainy z UE, co doprowadziło do protestów i wydarzeń na kijowskim euromajdanie. W przypadku Ukrainy nie określono jednoznacznie koncepcji partnerstwa strategicznego. W latach 1991–2014 odnotowano 19 przypadków ogłoszenia przez prezydentów i premierów Ukrainy innych państw mianem partnera strategicznego (Baluk, 2018). Dla Polski polityka wschodnia, w tym

relacje z Ukrainą, określały miejsce Warszawy w relacjach międzynarodowych. Prezydent Lech Kaczyński podkreślał, „że tyle będzie znaczyć Polska na Zachodzie, ile potrafi wytworzyć więzów współpracy na Wschodzie, i na tyle będzie ceniona na Wschodzie, na ile okaże się wiarygodnym partnerem i adwokatem w popieraniu na forum UE i NATO uzasadnionych interesów naszego regionu” (*Warto być Polakiem. Idea i myśl Lecha Kaczyńskiego*, 2010).

POLSKIE I UKRAIŃSKIE KONCEPCJE BEZPIECZEŃSTWA PO 2014 R.

W efekcie rosnącego zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej podjęto działania na rzecz koncepcji bezpieczeństwa. Do historycznych idei powrócono na Ukrainie, po tzw. rewolucji godności 2013/2014. W okresie prezydentury Petro Poroszenki zakładano powstanie sojuszu bezpieczeństwa – „nowego Międzymorza”, obejmującego: Azerbejdżan, Bułgarię, Estonię, Gruzję, Łotwę, Litwę, Mołdawię, Polskę, Rumunię i Ukrainę. W dalszej perspektywie przewidywano rozszerzenie sojuszu o Słowację, Czechy i Węgry (Umland, 2016). „Nowe Międzymorze” miało być blokiem sojuszniczym, opartym głównie na współpracy Ukrainy z Polską (Terpiłowski, 2017).

Powstała również idea Unii Bałtycko-Czarnomorskiej (UBC), poparta przez Przewodniczącego Rady Najwyższej Ukrainy, Andrija Parubija. Zakładano hipotetyczne utworzenie konfederacji: Litwy, Polski i Ukrainy. Celami UBC byłyby: neutralizacja rosyjskich prób powrotu do sowieckiej strefy wpływów; stopniowe zjednoczenia Europy Wschodniej i Zachodniej; przeciwstawianie się działaniom na rzecz traktowania Europy Wschodniej jako obszaru surowcowego lub rynku zbytu oraz poparcie idei zbiorowego bezpieczeństwa poprzez wzmocnienie roli OBWE i współpracy między NATO a strukturami wojskowo-politycznymi państw Europy Wschodniej (Volovych, 2016, 2). Konsekwencją zmian w relacjach polsko-ukraińskich po 2015 r. była ewolucja w określeniu partnerstwa strategicznego oraz polityki bezpieczeństwa w Polsce i Ukrainie. O ile w *Strategiach bezpieczeństwa Narodowego RP* (2003, 2007) Polska opowiedziała się za kształtowaniem partnerstwa strategicznego z Ukrainą (Baluk 2018), o tyle w znowelizowanej *Strategii bezpieczeństwa narodowego Ukrainy z 2015 r.* (Ukaz Prezydenta Ukrainy № 287/2015), zewnętrzne aktywności państwa ukraińskiego określono w sposób ogólny. Podkreślono konieczność pogłębienia współpracy z UE i NATO i rezygnacji ze statusu pozablokowego oraz przygotowania państwa

do członkostwa w tych organizacjach. Zwrócono uwagę na znaczenie całego regionu Europy Środkowo-Wschodniej.

Po dojściu PiS do władzy w Polsce (2015) nastąpił zwrot przeciwko preferowanej przez tzw. stare państwa UE koncepcji powrotu do współpracy geopolitycznej z Federacją Rosyjską. Władze w Warszawie wyraziły sprzeciw wobec wspierania niemiecko-rosyjskiej koncepcji Nord Stream 2 oraz budowy „osi gospodarczej: Lizbona-Władywostok”. Był to wyraźny sygnał niezadowolenia wobec polityki europejskiej Niemiec i Francji, i niedostrzegania potrzeb państw Europy Środkowej (Kushnir, 2021). Upadek dwubiegunowego podziału świata doprowadził do nowego typu współpracy regionalnej, przy czym mamy do czynienia z aspiracjami małych krajów do równego partnerstwa z państwami pełniącymi rolę regionalnych liderów (Doroshko, Tsyrf, 2021). Powstałe liczne koncepcje regionalne wpisują się w budowę współpracy państw w Europie Środkowej i Wschodniej. Współpraca regionalna była wsparta przez prezydenta RP Andrzeja Dudę, który jeszcze jako prezydent elekt (2015) wzywał do utworzenia nowej organizacji w tej części kontynentu. Z inicjatywy prezydentów Polski Andrzeja Dudy i Chorwacji Kolindy Grabar-Kitarović w 2016 r. w Dubrowniku powstała Inicjatywa Trójmorza, skupiająca 12 państw UE (Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza, 2016). Konsekwencją tego jest idea rozbudowy infrastruktury energetycznej, transportowej i cyfrowej w regionie z dominującego kierunku Wschód – Zachód na kierunek z Północy na Południe Europy, ważny dla rozwoju Europy Środkowej i Wschodniej (Stępniewski, 2018). Nietrudno zauważyć, że równocześnie postawiono na rozwój wspólnej polityki bezpieczeństwa i współpracy, podejmowanych przez państwa regionu (Starzyk, Tomaszewska, 2017). Za koncepcją rozszerzenia Grupy Wyszehradzkiej o Ukrainę (format 4+) opowiedział się polski minister spraw zagranicznych Witold Waszczykowski. Utworzono litewsko-polsko-ukraińska brygadę LITPOLUKRBRIG (Malskyy, Iżnin, 2016).

Marek Jan Chodakiewicz jest zdania, że w nowej koncepcji rozwoju regionalnego powinno się znaleźć miejsce dla wszystkich krajów postkomunistycznych, państw otoczonych trzema morzami: Bałtyckim, Czarnym i Adriatyckim (Chodakiewicz, 2021). TSI jest formatem, który dla państw Europy Wschodniej i Gruzji może być ważnym krokiem na drodze do UE (Dziewiałowski-Gintowt, 2021).

Wykazując swoją odrębność od Moskwy, Ukraina, Gruzja i Mołdawia, należą do Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju (ODED GUAM), tworzą (2021) Stowarzyszone Trio (Associated Trio- AT), format zakładający przyspie-

szenie integracji z UE (Ukraina, Gruzja i Mołdawia utworzyły „stowarzyszone trio”, 2021).

Wzrost zagrożenia militarnego ze strony Federacji Rosyjskiej spowodował powstanie Bukareszteńskiej Dziewiątki (2015), zrzeszenia państw dążących do pogłębienia współpracy militarnej i podjęcia działań na rzecz wzmocnienia wschodniej flanki NATO (Soroka, Sępniewski, 2019). Musimy być świadomi tego, że pełnoprawna architektura bezpieczeństwa w Europie Wschodniej jest niemożliwa bez Ukrainy i Gruzji. Historia wielokrotnie potwierdzała tę tezę. Bez Ukrainy i Gruzji niemożliwa jest nawet częściowa kontrola Morza Czarnego i udział w projektach infrastrukturalnych z Chinami. Bezpieczeństwo w regionie byłoby skuteczniejsze przy uzyskaniu przez Kijów statusu głównego sojusznika Stanów Zjednoczonych poza NATO (Major non-NATO Ally) (Honczarenko, 2019). W lipcu 2020 r. w Lublinie powołany został nowy format wielostronnej współpracy regionalnej pomiędzy Polską, Litwą i Ukrainą, tzw. Trójkąt Lubelski. Do głównych zadań L3 należy promowanie i rozwój współpracy w zakresie bezpieczeństwa, gospodarki i relacji społecznych oraz wspieranie reform na Ukrainie. Sygnatariusze dokumentu wyrazili „niezachwiane” poparcie dla niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy w ramach uznanych międzynarodowo granic oraz poparcie dla członkostwa Ukrainy w NATO. Pozytywnie oceniono przyznanie Ukrainie statusu członka Programu Rozszerzonych Możliwości NATO (2020). Państwa należące do L3 deklarują również współpracę z innymi państwami regionu, zwracając się szczególnie w kierunku Białorusi (Lewkowicz, 2020). Format nawiązuje do dziedzictwa historycznego, politycznego i kulturowego Rzeczypospolitej Trojga Narodów – Polski, Litwy i Rusi-Ukrainy. Zarówno Litwa, jak i Polska wspierają proeuropejskie dążenia Ukrainy, co potwierdzono na spotkaniu w dniu 2 grudnia 2021 r. w Hucie z okazji 30-lecia uznania niepodległości Ukrainy (Wspólna Deklaracja, 2021).

Zmianie uległ stosunek Ukrainy do Polski. Od czasu „pomarańczowej rewolucji” realizował się scenariusz tzw. „papierowej kurtyny”. Aneksja Krymu i poparcie ruchów separatystycznych w Donbasie to zapowiedź rozwoju sytuacji międzynarodowej w kierunku otwartego konfliktu z Rosją (Surmacz, 2016). Przez wiele lat usiłowania polskie do ustanowienia strategicznego partnerstwa z Ukrainą często wydawały się być zabiegami jednostronnymi. W *Strategii bezpieczeństwa Ukrainy z 14 października 2020 r.* (Żochowski, Matuszak, Nieczypor, 2020) Kijów zaliczył Polskę (obok Azerbejdżanu, Gruzji, Litwy i Turcji) do partnerów strategicznych. Również władze w Warszawie, określając

strategiczne znaczenie Ukrainy dla bezpieczeństwa Polski, odwoływały się do politycznych realiów, biorąc pod uwagę: 1) negatywną ocenę stanu stosunków polsko-rosyjskich w ujęciu bieżącym i średniookresowym, oraz 2) pozytywny stosunek do dziedzictwa poprzednich polskich państwowości – Rzeczypospolitej Obojga Narodów i II Rzeczypospolitej (Paruch, 2021). W *Strategii polskiej polityki zagranicznej 2017–2021* oraz w *Strategii bezpieczeństwa narodowego RP z 2020 r.* wskazywano na Rosję jako państwo, które będzie dążyć do złamania obecnego układu geopolitycznego i bezpieczeństwa (*Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2020). Koncepcja dużego regionu Europy Środkowo i Wschodniej, której towarzyszyły liczne inicjatyw regionalne, jak wspomniane TSI, B9, L3, Trójkąt Karpacki, współpraca przewodniczących parlamentów państw Europy Środkowej czy państw nordyckich i bałtyckich (N+B) sprzyjały koncepcji integralności i budowy siły regionu w oparciu o dobre relacje polsko-ukraińskie i partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy (Paruch, 2021).

WZROST ZAGROŻENIA KONFLIKTEM MILITARNYM

Na działania ze strony Zachodu bardzo negatywnie zareagowała Moskwa. Wspierając działania hybrydowe skierowane przeciwko państwom UE z terenu Białorusi i ruchy separatystyczne w Donbasie, gromadząc (pod pozorem manewrów) wojska na granicy z Ukrainą, prezydent Putin wymógł powrót do negocjacji ze Stanami Zjednoczonymi i NATO, ograniczonych po 2014 r. (Putin zaniepokojony, 2021). 17 grudnia 2021 r. Rosjanie przedstawili w formie żądań w stosunku do Stanów Zjednoczonych i NATO propozycje „gwarancji bezpieczeństwa”. Określono strefę wpływów Federacji Rosyjskiej na obszarze państw Europy Wschodniej. Żądania Moskwy ograniczające działania USA przygotowano w formie 8 punktowego traktatu. Domagano się m.in. wstrzymania rozwoju NATO w kierunku wschodnim i odmowy przyjęcia do Sojuszu państw należących wcześniej do ZSRS (Rosja zapoczątkowała kontakty z USA, 2021).

W stosunku do NATO Moskwa zażądała zaprzestania rozmieszczania dodatkowego wojska i broni poza krajami, w których znajdowały się w maju 1997 r. (przed przystąpieniem państw Europy Wschodniej do Sojuszu) – z wyjątkiem przypadków, gdy Rosja i NATO wyrażą na to zgodę (Kucharczyk, 2021). Żądania Rosji zostały odrzucone zarówno przez Stany Zjednoczone, jak i przez NATO. Sytuacja wywołana przez Moskwę powoduje wzrost zagrożenia konfliktem, nie tylko o charakterze regionalnym, ale nawet globalnym.

PODSUMOWANIE

Układ geopolityczny w Europie Środkowej i Wschodniej związany jest z narastającym konfliktem pomiędzy mocarstwami, które działają na rzecz rozszerzenia swojej strefy wpływów i przebudowy politycznego układu sił. Na początku lat 90. XX wieku, po upadku Związku Sowieckiego, państwa regionu, świadome ograniczonych możliwości oddziaływania na zachodzące procesy, podjęły działania na rzecz znalezienia się w strefie wpływów NATO i UE. Wspomniana koncepcja nie została zrealizowana przez część państw Europy Wschodniej, głównie Ukrainę, Białoruś, Mołdawię czy Gruzję. Dążąca do powrotu do politycznej potęgi z okresu ZSRR Federacja Rosyjska nie godzi się z utratą strefy wpływów w granicach z 1991 r. Z kolei NATO nie tylko broni integralności terytorialnej Sojuszu, ale również domaga się praw do samodecydowania o swych losach, państw leżących w byłej strefie wpływów ZSRS. Inicjatywy polskie zamykają się w przestrzeni reakcji państw należących do NATO i UE. W przypadku Ukrainy mieliśmy do czynienia z kilkoma etapami określenia geopolitycznego Kijowa: 1) okres „samodecydowania” i wiary w międzynarodowe gwarancje bezpieczeństwa, po zrzeczeniu się praw do posiadania broni nuklearnej; 2) okres zmian, po rewolucjach „pomarańczowej” i „godności”, różnych ocen polityki prozachodniej i prorosyjskiej; 3) zmiany w strategii bezpieczeństwa i polityce zagranicznej Ukrainy, zwłaszcza po aneksji Krymu i działaniach rosyjskich w Donbasie. Towarzyszy temu wyraźna zmiana Kultury Strategicznej w kierunku sojuszu z NATO i UE.

Zawarcie sojuszy militarnych i gospodarczych pomiędzy państwami Europy Środkowej i Wschodniej uwarunkowane jest realiami geopolitycznymi, a w konsekwencji rozszerzeniem wpływu Zachodu na Wschód kontynentu. O ile w przestrzeni ekonomicznej można przewidzieć kierunki wzajemnej aktywności, o tyle poszerzenie NATO wiązałoby się z otwartym konfliktem z Federacją Rosyjską. Demokratyczne zmiany mogłyby utrwalić „niewłaściwe” wzorce obywatelom Rosji i zagrażać trwałości władzy obecnego reżimu. Realizacja takich koncepcji grozi konfliktem o wymiarze globalnym. Z punktu widzenia Europy Środkowo-Wschodniej zbliżenie polsko-ukraińskie jest działaniem na rzecz wzmocnienia siły i upodmiotowienia regionu, powrotem do tradycji federacyjnej głoszonej przez Józefa Piłsudskiego. Wzmocnienie regionu oraz poparcie dla państw bezpośrednio leżących w obszarze określanym przez Moskwę jako tereny wpływów Federacji Rosyjskiej z państwami należącymi do NATO mogłoby doprowadzić do konfrontacji sił i wybuchu III wojny światowej.

BIBLIOGRAFIA:

- A/49/765 – S/1994/1399, Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, Budapest, 5 December 1994: annex I. file:///E:/A_49_765_S_1994_1399-EN.pdf.
- Bajor, P. (2014). *Partnerstwo czy członkostwo? Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 roku*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Baluk, W. (2018). Formalny i materialny wymiar partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy. *Sprawy Międzynarodowe*, 71(1), 109–137: DOI. org/10.35757/SM.2018.71.1.06.
- Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008, Bucharest Summit- 2-4 April 2008. Pobrane z: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm.
- Chodakiewicz, M.J. (2021). *Międzymorze*. Warszawa: Veritatis Splendor.
- Cohen, S.B. (2015). *Geopolitics the Geography of International Relations*. Lanham-Boulder-New York- London: Rowman & Littlefield.
- CSIS (2007). *Commission on smart power. A smarter, more secure America*.
- Cochairs: R. L. Armitage J. S. Nye, Jr., Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C.
- Cziomer, E. (2011). Geneza struktura oraz przesłanki wdrażania Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej w latach 2008–2010. W: J. Sawczuk (red.). *Partnerstwo Wschodnie: wielka szansa dla Europy* (s. 39–53). Poznań: Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu.
- Czaputowicz, J. (2015). Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny. W: J. Czaputowicz, E. Haliżak (red.). *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze* (s. 25–41). Warszawa: Rambler.
- Doroshko, M., Tsyryfa, I. (2021). Baltic – Black Sea Area as a Geopolitical Reality: Does It Exist? *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 1, 107–136, DOI.org. 10.14746/ssp.2021.1.7.
- Drzewicki, A. (2016). Kultura Strategiczna Polski i Ukrainy jako czynnik warunkujący zakres współpracy obu państw w obszarze międzynarodowego bezpieczeństwa. W: M. Pietraś, M. Malskyj, B. Surmacz (red.). *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu* (s. 131–149). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Dziewiałowski-Gintowt, B. (2021). Integracja Ukrainy z Unią Europejską w świetle wybranych projektów Trójmorza, *Wschodoznawstwo*, 15, 11–29, DOI.org. 10.4467/20827695WSC.21.001.14708.
- Eberhardt, P. (2009). Twórcy ukraińskiej geopolityki. *Przegląd Geograficzny*, 81(2), 145–171.
- Franz, M. (2008). Unia hadziacka – idea i marzenia. W: T. Chynczewska-Hennel, P. Kroll,

- M. Nagielski (red.). *350-lecie Unii Hadziackiej (1658–2008)* (s. 155–167). Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Halecki, O. (2000). *Historia Europy – jej granice i podziały*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodnie.
- Honczarenko, O. (2019). Nowe międzymorze, *Rzeczpospolita*, 20 listopada 2019.
- Jurowska, M. (2018). Kulturowe i polityczne aspekty mitu Międzymorza. W: J. Ławski, N. Malutina (red.). *Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Odessa i Morze Czarne jako przestrzeń literacka i kulturowa. Idee- konteksty – interpretacje”, która odbyła się w dniach 15–16 września 2016 roku w Odessie. Colloquia Orientalia Bialostocensia: literatura, historia*, 33, 429–451.
- Kornat, M., Wołos, M. (2021). *Józef Beck. Biografia*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.
- Kowal, P., Orzelska-Stączek, A. (2019). *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*. Warszawa: INP PAN.
- Kushnir, O. (2021). The Intermarium As a Pivotal Geopolitical Buzzword. „East/West: *Journal of Ukrainian Studies*, 8(2), 7–27. DOI.org. 10.21226/ewjus448.
- Levy, J. H. (2007). *The Intermarium: Wilson, Madison & East Central European Federalism*. Boca Raton: Dissertation.com.
- Lewkowicz, Ł. (2020). Trójkąt Lubelski – nowy format współpracy regionalnej w Europie Środkowej. *Komentarze Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS*, 1, 1–4.
- Łaptos, J. (2017). Zakres i formy współpracy polityków środkowoeuropejskich na uchodźctwie podczas II wojny światowej. *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkaniistyczne* 25, 67 – 85. DOI.org. 10.4467/2543733XSSB.17.006.7252.
- Malskyy, M., Iżnin, I. (2016). Ukraina w kontekście wybranych systemów bezpieczeństwa europejskiego w okresie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. *Wschód Europy* 2(2), 109–122, DOI.org. 10.17951/we.2016.2.2.109.
- Matwijenko, M., Doroszko, M. (2021). *Konsekwencje ukraińsko-polskiej umowy sojuszniczej 1920 r.* W: W. Baluk, J. Makar, M. Doroszko (red.). *Dziedzictwo Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość partnerstwa Polski i Ukrainy. Praca dedykowana mężom stanu Polski i Ukrainy* (s. 45–59). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Mieroszewski, J. (1976). *Materiały do refleksji i zadumy*. Paryż: Instytut Literacki.
- Nałęcz, D. (2019). The Evolution and Implementation of the Intermarium Strategy in Poland: A Historical Perspective. W: O. Kushnir (red.). *The Intermarium as the Polish-Ukrainian Linchpin of Baltic Black Sea Cooperation* (s.1–20). Cambridge: Scholars Publishing.
- Ney, J.S. Jr (2007). *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce międzynarodowej?* Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Okulewicz, P. (2001). *Koncepcja Międzymorza w myśli i praktyce politycznej obozu J. Piłsudskiego w latach 1918–1926*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Paruch, W. (2021). Buława Bohdana Chmielnickiego znajduje się w Warszawie. Ukraina w polityce środkowoeuropejskiej Polski w okresie rządów Zjednoczonej Prawicy. W: W. Baluk, J. Makar, M. Doroszko (red.). *Dziedzictwo Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość partnerstwa Polski i Ukrainy. Praca*

- dedykowana mężom stanu Polski i Ukrainy (s. 45–59). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Poltorak, V. (2019). Ukraine and the Intermarium: From the Middle Ages to the Collapse of the USSR. W: O. Kushnir (red.). *The Intermarium as the Polish-Ukrainian Linchpin of Baltic Black Sea Cooperation* (s. 22–43). Cambridge: Scholars Publishing.
- Putin, V. V. (2021 iyulya13), *Stat'ya Vladimira Putina «Ob istoricheskome yedinstve russkikh i ukrainitsev»*. Pobrane z: <http://kremlin.ru/ev>.
- Prezident Rossii, Poslaniye Federal'nomu. Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii, 25 aprelya 2005 goda, Maskva, Kreml (s. 1). *Rossiyskaya Federatsiya. Prezident (2004–2008; V. V. Putin)*. Pobrane z: <https://www.prilib.ru/item/438195>.
- Ruszkowski, J. (2010). *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Shevchenko, O. (2020). Idea Sojuszu Bałtycko-Czarnomorskiego oraz reakcja na utworzenie Trójmorza w ukraińskiej myśli politycznej 2015–2019. *Sprawy Międzynarodowe*, 3(2), 181–201. DOI.org. 10.35757/SM.2020.73.2.07.
- Soroka, G., Stępniewski, T. (2019). The Three Seas Initiative: Geopolitical Determinants and Polish Interests, *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, 17(3), 15–29, DOI.org. 10.36874/RIESW.2019.3.2.
- Starzyk, A., Tomaszewska, N. (2017). Conception of Intermarium in Polish Foreign Policy in XXI Century, *Torun International Studies*, 1(10), 15–28, DOI.org.10.12775/TSM.2017.002.
- Stępniewski, T. (2018). Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne i nowy model regionalnej współpracy. *Studia Europejskie*, 2, 33–42.
- Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*. Warszawa: BBN.
- Strategia polskiej polityki zagranicznej 2017–2021* (2017). Warszawa: MSZ.
- Stoessinger, S. G. (1969). *The Might of Nation. World Politics in Our Times*. New York: Random House.
- Surmacz, B. (2016). *Scenariusze stosunków polsko-ukraińskich. Próba weryfikacji*. W: M. Pietraś, M. Malskyj, B. Surmacz (red.). *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu* (s. 109–128). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Sviridenko, D., Orzechowski M. (2021). Biało-ruskij mir. Reaktywacja reintegracyjna w relacjach rosyjsko-białoruskich. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 19 (2), 67–80. DOI.org.10.36874/RIESW.2021.2.4.
- Terpiłowski, P. (2017). Polska w doktrynie geopolitycznej Ruchu Azowskiego. *Wschodoznawstwo*, 11, 193–203.
- Ukaz Prezydenta Ukrainy № 287/2015. *Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 6 travn priorytety*.
- Umland, A. (2016). Intermarium: The Case for Security Pact of the Countries between the Baltic and Black Seas. *IndraStra Global*, 2(4), 1–2, April 17. Pobrane z: <http://www.indrastra.com/2016/04/FEATURED-Intermarium-Case-for-SecurityPact-of-the-Countries-między-morzem-bałtyckim-czarnym-002-04-2016-0044.html>.
- Vasylevych Yu. V. (2012). Chornomors'ka kontseptsiya Yuriya Lypy u heopolitychniy

- Dumtsiukrayiny, Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnohouniversytetu imeni Petra Mohyly]. Ser.: *Politolohiya*, 166(178), 8–11.
- Volovych, O. (2016). *Balto-Chornomors'kyy Soyuz: perspektyvy realizatsiyi* (chastyna 1–2). Pobrane z: 31 travnya, <http://bintel.com.ua/uk/art>.
- Voytyuk, O. (2019). Koncepcja Międzymorza we współczesnej myśli politycznej Ukrainy. *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, 10, 129–149, DOI.org.10.12775/EO.2019.05.
- Wandycz, P.S. (1956). *Czechoslovak-Polish Confederation and the great powers 1940–1943*, Bloomington: Indiana University Publications.
- Łopiński, W. (2010). Warto być Polakiem. Idea i myśl Lecha Kaczyńskiego. Warszawa: Kancelaria Prezydenta RP.
- Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza, 25 sierpnia 2016. Pobrane z: <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html>.
- Zakon Ukrayiny pro zasady vnutrishnoyi polityky Ukrayiny*, (2010) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* 40.
- Zbruch, A. (2017). *Ideya Balto-Chornomors'koho soyuzu (Mizhmor'ya): istoriya ta perspektyvy*, 25 travnya. Pobrane z: <https://pravyysektor.info/prosvitnyctvo/orientyry/ideya-balto-chornomorskogo-soyuzu-mizhmorya-istoriya-ta-perspektyvy>.
- Żochowski, P., Matuszak, S., Niecypor, K. (2020). *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*. Warszawa. Pobrane z: <http://www.osw.waw>.
- Żurawski vel Gajewski, P. (2018). Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 r. *Sprawy Międzynarodowe*, 1, 41–92. DOI: [org/10.35757/SM.2018.71.1.04](https://doi.org/10.35757/SM.2018.71.1.04).